

ПРЫМЯНЕННЕ МОЎНЫХ КОРПУСАЎ ПРЫ ВЫКЛАДАННІ ЛІНГВІСТЫЧНЫХ ДЫСЦЫПЛІН

К. Л. Хазанова

УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны”

Час напоўніў інфармацыйнымі і камп’ютарнымі тэхналогіямі сучаснае грамадскае і прыватнае жыццё чалавека. Выкарыстанне модных гаджэтаў і новых дэвайсаў зрабілі наша існаванне больш зручным і хуткім. Кап’ютары надзейна і трывала запоўнілі жыццё вучняў і студэнтаў, што трапна прымяняецца на карысць інтэнсіфікацыі навучання.

Пранікненне інфармацыйных тэхналогій у штодзённае жыццё і адукацыю абумовіла з’яўленне новых спецыяльнасцей, напрамкаў у межах ужо існуючых, а таксама новых вучэбных дысцыплін. Адна з іх – корпусная лінгвістыка. Навуковыя накірунак, які ўзнік у выніку ўзаемадзеяння інфарматыкі і прыкладнога мовазнаўства, яна, як кажа ўжо назва, вывучае, стварае, распрацоўвае і ўдасканальвае велізарныя электронныя структураваныя пэўным чынам сукупнасці моўных адзінак, што і называюцца корпусам пэўнай мовы.

Корпусная лінгвістыка толькі на першы погляд маладая навуковая дысцыпліна. Праектаванне першых лінгвістычных корпусаў пачалося яшчэ ў 60-я гады прошлага стагоддзя ў ЗША і Вялікабрытаніі. У той самы час актыўна праводзіліся даследаванні па праблемах камп’ютарнай лінгвістыкі і ў нашай краіне. У Беларусі гэтыя пытанні пачалі распрацоўвалі навукоўцы Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута замежных моў (зараз Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт), дзе пад кіраўніцтвам доктара філалагічных навук Р. Г. Піатроўскага рабіліся спробы аўтаматычнага складання частотных слоўнікаў. Пазней даследаванне выкарыстання інфармацыйных тэхналогій у лінгвістыцы ў гэтай вобласці працягнуў доктар філалагічных навук прафесар А. В. Зубаў. У Беларускай дзяржаўнай універсітэце з 1988 па 2003 гады працавала навуковая лабараторыя тэарэтычнай і практычнай лінгвістыкі пад кіраўніцтвам доктара філалагічных навук прафесара У. А. Карпава. Намаганні супрацоўнікаў лабараторыі былі накіраваны на стварэнне камп’ютарных падручнікаў і электронных тэкстаў.

Інтэнсіўнае развіццё корпуснай лінгвістыкі і стварэнне корпусаў нацыянальных моў прыпадае на 90-я гады 20 ст. Зараз электронныя рэсурсы ў онлайн-рэжыме прапануюць для паслуг даследчыкаў-

лінгвістаў корпусы большасці еўрапейскіх, у тым ліку славянскіх, моў. Прадстаўнічым і збалансаваным з’яўляецца даступны он-лайн з 2003 года Нацыянальны корпус рускай мовы (НКРМ), які ўтрымлівае самыя розныя тыпы пісьмовых і вусных тэкстаў (мастацкія разнажанравыя, публіцыстычныя, навуковыя, справавыя, размоўныя, дыялектныя) агульным аб’ёмам 140 мільёнаў словаўжыванняў. Прычым распрацоўшчыкі аб’яцваюць яго павелічэнне да 200 мільёнаў.

Вынікам дзейнасці распачатага ў 2005 г. міжнароднага праекта «BalticGrid» стаў падрыхтаваны навукоўцамі Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта і прадстаўлены на электронным рэсурсе Корпус беларускамоўных навуковых тэкстаў (Corpus Albaruthenicum).

І хаця грунтоўны Нацыянальны корпус беларускай мовы – справа будучыні, а Вялікі корпус беларускай мовы, створаны выкладчыкамі Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта сумесна з навуковымі супрацоўнікамі Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі, не прапануецца ў онлайнавым доступе, нават наяўныя для даследавання рэсурсы могуць плённа прымяняцца пры выкладанні лінгвістычных дысцыплін для студэнтаў спецыяльнасці “Беларуская філалогія” па розных напрамках.

Значны патэнцыял у гэтых адносінах мае паралельны руска-беларускі і беларуска-рускі корпус рэсурсу НКРМ, які ўтрымлівае тэксты перакладаў з рускай мовы на беларускую і наадварот.

Вывучэнне спосабаў перакладу (а дакладней замены адзінкі адной мовы пэўнай адзінкай іншай мовы) мэтазгодна прасачыць пры вывучэнні стылістыкі і культуры мовы. Студэнтам мэтазгодна прапанаваць заданні тыпу *вызначыць спосабы перакладу*: кароткіх і поўных формаў дзеепрыметнікаў, дзеепрыслоўяў, інфінітываў, кароткіх прыметнікаў, сцягнутых формаў прыметнікаў, формаў вышэйшай ступені параўнання. Указаныя формы, як і некаторыя іншыя, з’яўляюцца спецыфікай для адной з разгледжаных моў і неўласцівыя – для іншай (напрыклад, кароткія прыметнікі характэрныя для рускай мовы і неўласцівыя – для беларускай). Разуменню пытанняў стылістыкі і культуры мовы паспрыяе аналіз міжмоўных адпаведнікаў і выяўленне іх стылістычных асаблівасцей.

Пры вывучэнні гісторыі беларускай мовы зварот да паралельнага руска-беларускага і беларуска-рускага корпусу дае магчымасць параўнаць вынікі асобных гістарычных змяненняў ва ўсходнеславянскіх мовах. Прыгадаем, што НКРМ прапануе таксама паралельны руска-ўкраінскі корпус. Карыснымі будуць для больш

грунтоўнага вывучэння гістарычнай граматыкі беларускай мовы як часткі гістарычнай граматыкі славянскіх моў і, у сваю чаргу, параўнальна-супастаўляльнага мовазнаўства назіранні над паралелямі з іншых славянскіх моў (напрыклад, чэшскай і польскай), для чаго таксама маюцца магчымасці ў НКРМ.

У працэсе вывучэння гісторыі беларускай літаратурнай мовы рэсурсы НКРМ можна прыцягнуць для аналізу ролі царкоўнаславянскай мовы і царкоўнаславянізмаў у развіцці і станаўленні рускай і беларускай літаратурных моў.

Таксама карысна прымяніць паралельны корпус пры вывучэнні лексікалогіі беларускай мовы. Форма запыту па семантычных прыкметах утрымлівае розныя тыпы лексічных значэнняў слова, што прапануе ілюстрацыйны матэрыял для вывучэння сістэмных сувязей беларускай лексікі: сінаніміі, антаніміі, аманіміі. Апошняя, дарэчы, з'яўляецца адной з праблем стварэння корпусаў мовы, таму ў прапанаваным корпусе па любым запыце канкардансе магчыма выпадкова выявіць зусім нечаканы нетрывіяльны выпадак аманіміі.

Марфалогія і марфеміка будуць лепш засвойвацца, калі студэнт наглядна ўбачыць прапанаваныя рэсурсамі корпусу адпаведныя скланавыя формы іменных часцін мовы або асабовыя формы дзеясловаў. А спіс слоў, што маюць пэўную канцавую ці пачатковую частку, дапаможа замацаваць уяўленне пра прадуктыўныя і непрадуктыўныя сродкі словаўтварэння і пра пашыранасць і частотнасць у мове асобных марфем.

Прапанаваная НКРМ магчымасць працаваць са словазлучэннямі можа слухна выкарыстоўвацца пры выкладанні тых раздзелаў мовазнаўства, якія праяўляюць увагу да гэтых моўных адзінак: сінтаксіс, стылістыка і культура мовы, гістарычная граматыка.

Падобныя заданні могуць выконвацца пры адпаведных тэхнічных умовах ў фармаце семінарскіх, практычных ці лабараторных заняткаў або як самастойная кіруемая работа.

Можна выкарыстаць НКРМ падчас разнастайных спецкурсаў па мовазнаўстве. Напрыклад, выдзяленне ў семантычных прыкметах асобна імёнаў, прозвішчаў, імёнаў па бацьку падае метадычныя матэрыялы па анамастыцы.

Неацэнную дапамогу знойдзе ў корпусе студэнт пры напісанні курсавых і дыпломных работ па разнастайных накірунках беларускай лінгвістыкі. Напэўна, найбольшая карысць ад паралельнага корпусу чакае студэнцкія навуковыя работы па перакладазнаўстве. У такім выпадку студэнту-аўтару не трэба доўгі час праглядаць тэксты і

карпатліва выпісваць з іх патрэбныя ілюстрацыйныя прыклады. Працаёмкая дзейнасць дзякуючы ўдзелу корпусу замяняецца на вялікі аб'ём прааналізаванага матэрыялу і хуткасць пошуку інфармацыі. Акрамя таго, тэксты розных тыпаў і жанраў даюць магчымасць параўнання спосабаў перакладу аднолькавых моўных элементаў рознымі перакладчыкамі розных тэкстаў і аналізу залежнасці спосабу перакладу ад жанрава-стылістычнай арганізацыі твора.

Бясспрэчнай з'яўляецца мэтазгоднасць выкарыстання рэсурсаў корпусу пры падрыхтоўцы метадычных матэрыялаў да заняткаў па моўных дысцыплінах. Корпус адразу падае кантэкст з неабходнай словаформай, часцінай мовы, марфемай. Гэта студэнт-філолаг можа выкарыстаць падчас вывучэння metodyкі выкладання беларускай мовы, а пазней – у час педагагічнай практыкі пры падрыхтоўцы да самастойнага правядзення ўрокаў.

Разам з тым карысным будзе і прыцягваць да работы дадзеныя, прапанаваныя рэсурсам Corpus Albaruthenicum, што павялічыць багацце фактычнага матэрыялу, абавязковае для большай аб'ектыўнасці вынікаў даследаванняў.

І безумоўна, асноўная ўвага на існуючыя і ствараемыя корпусы мовы прыпадае як на лекцыйных, так і на практычных занятках у працэсе выкладання вучэбных дысцыплін спецыяльнасці “Беларуская філалогія” напamкy “Камп’ютарнае забеспячэнне”, што прадугледжвае дысцыпліну “Корпусная лінгвістыка”, якая вучыць студэнтаў-філолагаў базавым тэхналогіям работы з рознымі моўнымі корпусамі з мэтай хуткага атрымання неабходнага моўнага матэрыялу, знаёміць з тэхналагічнымі прынцыпамі выканання разметкі тэкстаў, дае веды аб тыпалогіі моўных корпусу і гісторыі іх стварэння, аб патрабаваннях да стварэння нацыянальнага корпусу мовы, аб розных тыпах корпуснага анатавання – знешняга (метатэкставая разметка) і ўнутранага (уласна лінгвістычная разметка: акцэнтная, марфалагічная, сінтаксічная, семантычная і інш.)

Такім чынам, прапанаваная нават невялікая колькасць метадычных парад да працы з корпусамі тэкстаў сведчаць пра карыснасць і мэтазгоднасць выкарыстання магчымасцей гэтых электронных рэсурсаў падчас выкладання лінгвістычных дысцыплін спецыяльнасці “Беларуская філалогія”, што будзе садзейнічаць не толькі паглыбленню ведаў студэнтаў па асобных навуках, але павышэнню зацікаўленасці вучобай у цэлым.